

kant in prolegomena

eli vaikeus popularisoida filosofiaa

Teoksessa Prolegomena eli johdatus mihin tahansa metafysiikkaan, joka vastaisuudessa voi käydä tieteestä (suom. Gaudeamus 1997) Kant esittää yksinkertaisessa ja tiivistetyssä muodossa Kritik der reinen Vernunftin (Puhtaan järjen kritiikki) päätulokset. Työskenneltyään toistakymmentä vuotta kuumeisesti kirjansa parissa Kant oli tuonut julkisuuteen magnum opuksensa, oman kriittisen filosofiansa kivijalan, jonka hän katsoi merkitsevän todellista kumousta filosofiassa ja sen kautta yleisemmin ajan henkiossä elämässä. Niin tekijän itsensä, kollegojen kuin lukevan yleisön odotukset olivat korkealla.

Teoksen ilmestymistä keväällä 1781 seurasi kuitenkin pitkä ja ilmeisen vaivaantunut hiljaisuus — kunnes vihdoinkin seuraavana vuonna ilmestyi pari kriittistä arviota, jotka Kantin mukaan perustuivat suureksi osaksi väärinkäsityksille, typeryydelle sekä myös pahan tahtoisuudelle. Pettyneenä ja tyytymättömänä teoksen vastaanottoon hän päätti vuonna 1783 julkaista *Prolegomenan* eli johdatuksen, josta lukija saa, kuten Kant kirjoittaa, “yleiskuvan kokonaisuudesta, pystyy tarkastamaan kyseisen tieteen pääkohdat yksi toisensa jälkeen ja pääsee teoksen ensimmäistä versiota paremmin selville siitä, mistä oikein on kyse” (49).

Kant on kuitenkin retorisesti ja osin myös asiallisesti melko kaltevalla pinnalla kun hän kirjan johdannossa perustelee *Prolegomenan* tarpeellisuutta. Hän viittaa ensinnäkin — epäilemättä aiheellisesti — ajatustensa vaikeuteen, mikä johtui myös niiden kauaskantoisuudesta ja kumouksellisuudesta. Asetelmaa voi tässä suhteessa ehkä verrata Wittgensteinin *Traktatuksen* aiheuttamaan hämmennykseen. Olihan kysymys ei vähemmästä kuin koko parituhattavuotisen metafysiikan “täydellisestä uudistumisesta”, joka Kantin mukaan nyt oli “vääjäämättä edessä” (40). Toiseksi Kant viittaa — paljon vähemmän asiallisesti — lukijoiden puutteelliseen kykyyn ja haluun perehtyä asiaan: “Kehittelyäni arvioidaan väärin, koska sitä ei ymmärretä; sitä ei ymmärretä, koska lukijat kyllä selaavat kirjan läpi, mutta heiltä puuttuu asi-

aan paneutumisen halu; ajattelun vaikea ei viitsitä nähdä, koska *Puhtaan järjen kritiikki* on kuiva, hämärä, ristiriidassa kaikkien totunnaisten käsitteiden kanssa ja lisäksi pitkäväteinen. Silti minun täytyy tunnustaa, että oli odottamatonta kuulla filosofien taholta valituksia kansanomaisuuden, viihteen ja helppolukuisuuden puutteesta” (46). Lopulta kolmanneksi Kant viittaa — jälleen aiheellisesti ja itsekriittisesti — siihen, että “kaikki eivät pysty kirjoittamaan yhtä hienovaraisesti ja miellyttävästi kuin David Hume tai niin perusteellisesti ja samalla elegantisti kuin Moses Mendelssohn” (48). Kun Kant teoksensa liitteessä vielä erikseen ruotii häntä erityisesti närkästyttäneitä *Göttinger Anzeigenissa* ilmestynyttä arviota, jonka laatijaksi myöhemmin paljastui populaarifilosofi Christian Garve, “näytteenä sellaisesta kritiikistä, joka edeltää tutkimusta”, niin kirjassa kokonaisuudessaan on vahva selittelyn maku.

Prolegomena on paitsi Kantin henkilökohtainen reaktio, myös eräänlainen yhteenveto *Puhtaan järjen kritiikistä*. Tällaiseksi Kant on sen ainakin tarkoittanut. Sitä voidaan, Kant sanoo, “käyttää yleisenä rakennuspiirustuksena, johon itse teosta voidaan tarpeen mukaan vertailla” (228). Kirjassa käsitellään pääpiirteissään samat asiat kuin “itse teoksessa” — Metodioppia lukuunottamatta — mutta sen rakenne ja lähestymistapa on toisenlainen. *Prolegomena* pikemminkin esittelee tuloksia

kuin kehittelee niitä tai argumentoi niiden puolesta. Kant koettaa kirjoittaa “kriittisestä idealismistaan” niin yksinkertaisesti, lyhyesti ja selkeästi kuin mahdollista. Siitä, että hän katsoo tässä suhteessa todella tehneensä parhaansa, todistaa hänen huomautuksensa: “Jos joku pitää tätäkin hämäränä, niin miettiköön hän sitä, ettei kaikkien suinkin tarvitse tutkia metafysiikkaa” (49). Hän jopa ehdottelee, mitä muita ammatinvalinnan mahdollisuuksia voisi olla tarjolla!

Vaikka *Prolegomena* on lyhyempi ja ainakin päällisinpuolin helppolukuisempi kuin lähes tuhatsivuinen ja tekstinä autiomaankaltainen *Puhtaan järjen kritiikki*, voidaan kuitenkin epäillä, helpottaako se sittenkään missään olennaisessa mielessä “itse teoksen” ymmärtämistä. Yksin luettuna *Prolegomena* on nimittäin joka tapauksessa varsin huonosti avautuva teos. Tiiviin yleiskuvan Kantin projektista se toki antaa. Jotkut asiat Kant esittää siinä selkeästi, mutta vaikeat, erityisesti ymmärrystä ja arvostelmien muodostamista koskevat kysymykset — ennen muuta ns. transsendentaalinen deduktio — jäävät hyvin hämäriksi, jopa käsittämättömiksi. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että Kant ei juurikaan argumentoi, vaan pikemminkin raportoi.

Jotta *Prolegomenaa* todella ymmärtäisi, täytyy perehtyä “itse teokseen”. (Tämä kokemus syntyi myös seminaarissa, jossa viime syksynä luimme *Prolegomenan*: aloimme kevään alussa lukea *Puhtaan järjen kritiikkiä*. Kant



on mahdollisesti kirjoittanutkin *Prolegomenan* juuri tässä tarkoituksessa. Teos palvelee jonkinlaisena yleisenä johdatusena *Puhtaan järjen kritiikkiin*, mutta se ei suinkaan korvaa tähän perehtymistä.

Kant on järjestänyt *Prolegomenan* toisin kuin *Puhtaan järjen kritiikin*. Hän ei tässä kysy suoraan, miten synteettiset arvostelmat a priori ovat mahdollisia; hän ei myöskään kysy, mitä yleispäteviä ja välttämättömiä rakenteita meidän on oletettava ihmismielen toimintaan sisältyvän, jotta ha-

vaitseminen, havaitun ymmärtäminen ja ymmärrettyä koskevien päätelmien tekeminen olisi ylipäätään mahdollista. Sen sijaan hän kysyy matematiikan, puhtaan luonnontieteen ja metafysiikan välttämättömiä ehtoja sekä sitä, miten nämä ehdot tulisi oikein ymmärtää. Vastaukset näihin kysymyksiin ovat periaatteessa samoja vastaukset kuin "itse teoksen" kysymyksiin, mutta ne esitetään toisin. Nämä muutokset esityksen rakenteessa ovat aiheuttaneet tulkitsijoille lisää päänvaivaa ja tuottaneet pikemminkin uusia arvoituksia kuin selventäneet Kantin tietoteoriaa ja metafysiikkaa. Ainakin kaksi *Prole-*

gomenan uutuutta ovat aiheuttaneet hämmennystä, nimittäin ensinnäkin Kantin tekemä erottelu analyyttisen ja synteettisen metodin välillä sekä toiseksi teoksen toisessa pääosassa esitetty siirtymä arvostelmien loogisesta muodosta kategorioihin.

Kant sanoo etenevänsä *Prolegomenassa* analyyttisesti tai regressiivisesti, ts. hän lähtee edellytetystä ja etenee kohti peruseriaatteita, sen sijaan että johtaisi periaatteista tietoon tai tieteisiin liittyviä käsitteitä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että Kant hyväk-

syy matematiikan, puhtaan luonnontieteen sekä metafysiikan mahdollisuuden, ja kysyy sitten välttämättömiä ehtoja tai periaatteita, joiden vallitessa ne ovat mahdollisia. Tuloksena on yhteenveto *Puhtaan järjen kritiikin "Elementarlehren"* (Oittinen kääntää "alkeisopin") pääsisällöistä. Tätä edeltää synteettisiä arvostelmia apriori koskeva lyhyt pohdiskelu ja sitä seuraa lyhyt puhtaan järjen rajoja koskeva tarkastelu.

A lun johdantoa tai "ennakko-muistutusta" (# 1-6) seuraa teoksen kolme pääosaa. Ensimmäisessä osassa (# 6-13) kysytään, miten puhdas matematiikka on mahdollista, ja esitetään yhteenveto *Puhtaan järjen kritiikin* "transsendentaalisen estetiikan" pääsisällöistä. Kantin käsityksen mukaan matemaattiset väittämät ovat apriorisia mutta synteettisiä, koska niihin liittyy aina "puhdasta *Anschauungia*" (Oittinen kääntää "havainnointia", totutun käännoksen mukaan "intuitiota"). Puhdas "havainnointi" koskee Kantin mukaan pelkästään aistimellisuuden muotoa, joka edeltää kaikkia aktuaalisia havaintoja ja empiriisiä "havainnoiteja". "Havainnoinnilla" on kaksi välttämättömyyttä ja universaalista muotoa, avaruus ja aika, ja geometrian konstruktiot koskevat Kantin mukaan edellistä, aritmetiikan konstruktiot taas jälkimmäistä.

Toisessa osassa (# 14-39) Kant kysyy, miten puhdas luonnontiede on mahdollista, ja esittää yhteenvedon "Transsendentaalisen analytiikan" keskeisistä tuloksista. "Puhdas luonnontiede" ei hänen mukaansa tutki luontoa materiaalisessa merkityksessä, vaan yksinomaan kokemuksen kohteena. Se esittää koko joukon tähän kohteeseen liittyviä apriorisia ja synteettisiä lainmuokauksia. Kysymys on niiden periaatteiden tutkimuksesta, joita ymmärrys välttämättä noudattaa muodostaessaan kokemusarvostelmia luonnosta. "Kokemuksella" Kant tarkoittaa yleispätevää ja välttämättömyyttä kokemusarvostelmien rakennetta, ei siis mitään yksilöllisesti vaihtelevaa kokemusta. Hän esittää, että mahdollisen kokemuksen periaatteet ovat samalla yleisiä luonnonlakeja, ja että ne on mahdollista tiedostaa a priori transsendentaalisella tarkastelulla. Tätä tarkastelua *Prolegomena* ei kuitenkaan varsinaisesti sisällä.

Kant esittää tässä osassa kolme taulukkoa, joista ensimmäinen sisältää arvostelmien loogiset muodot, toinen niitä vastaavasti ymmärryskäsitteiden transsendentaalisen taulukon kategoriaineen ja lopulta kolmas luonnontie-



teiden yleisten prinssiippien taulukon. Kant toteaa itsekin useampaan kertaan, että taulukoiden välisiä suhteita koskevaa tarkastelua on mahdotonta ymmärtää kunnolla ilman perehtymistä *Puhtaan järjen kritiikin* vastaaviin tarkasteluihin. Voidaan esittää epäily, onko kyseinen siirtymä käsitettävissä edes "itse teoksen" vastaaviin osiin perehtymällä perehtymällä, koska siellä arvostelmia koskeva ns. metafysiinen deduktio on olennaisesti erilainen. *Prolegomena* käsittelevässä tulkintakirjallisuudessa tästä osasta on keskusteltu jonkin verran, mutta varsin laihoihin tuloksiin.

Joka tapauksessa Kant kirjoittaa olevansa itse vakuuttunut siitä, että hän on onnistunut selvittämään kokemuksen yleisen ja välttämättömän rakenteen sekä johtamaan siitä ymmärryksen kategorioiden täydellisen järjestelmän, jota Aristoteles on hänen mukaan tarkastellut "rapsodisesti" sekä tiedon tosiasialliset rajat ylittävällä tavalla ontologisesti. *Prolegomenassa* Kant ei kuitenkaan koeta varsinaisesti todistaa tätä löydöstään eli esittää ns. transsendentaalista deduktiota. Tässä *Puhtaan järjen kritiikin* vaikeimmassa ja myös tärkeimmässä argumentissa Kant pyrkii esittämään pääpiirteissään ensinnäkin sen subjektiivisen synteetin, joka tiedollisessa kokemuksessa rakentuu aistimellisestä ja käsitteellisestä aineksestä. Kysymys on erityisesti tähän synteettiin kuuluvasta ns. apperception transsendentaalisesta yhteydestä ja ajallisesta jatkuvuudesta, jonka Kantin mukaan on oltava toisaalta vahvempaa kuin empiristien pelkille assosiaatioille ja tottumukselle rakentama näkemys, mutta toisaalta heikompa kuin rationalistien näkemys selkeästä ja kirkkaasta itsetietoisuudesta. Toiseksi deduktiossa on kysymys niiden ehtojen tutkimisesta, jotka tiedollisen kokemuksen objektien on täytettävä. Kantin monipolvinen ja tulkitsijoiden keskuudessa paljon hämmennystä aiheuttanut argumenttietä ei ole deduktio missään sanan normaalimerkityksessä. *Prolegomenassa* se puuttuu kokonaisuudessaan; sen tilalla on joitakin huomioita kausaalisuudesta ja sitä koskevasta erimielisyydestä Humen kanssa.

Kirjan kolmannessa osassa (# 40-59) Kant kysyy, miten metafysiikka ylipäätään on mahdollinen, ja esittää yhteenvedon "Transsendentaalisen dialektiikan" pääsisällöstä. Kant käsittelee tässä yhteydessä ymmärryksen ja järjen sekä arvostelman ja päätelmän eroa, samoin kuin järjen tarvetta muodostaa kokemuksen rajat ylittäviä kokonaisuuksia, järjen ideoita ja ideaaleja. Niin ikään hän tarkastelee lyhyesti antinomioita ja paralogioita, joihin järki väistämättä ajautuu. Tässäkään jaksossa Kant ei niinkään argumentoi "transsendentaalisen idealismin" puolesta kuin esittelee sen päätuloksia. Hän kirjaa tarkastelujensa keskeisen tuloksen mm. seuraavasti: "koska psykologinen, kosmologinen ja teologinen idea ovat läpeensä puhtaita järjenkäsitteitä, joita ei voida antaa missään kokemuksessa, niin kysymyksiä, joita järki meille esittää näistä ideoista, eivät aseta kohteet, vaan pelkät järjen maksimit tarkoituksenaan järjen itsensä tyydyttäminen, ja niihin kaikkiin täytyy voida vastata riittävän hyvin. Tämä tapahtuukin siten, että osoitetaan niiden olevan periaatteita, joilla ymmärryksenkäyttömme saatetaan läpikotaiseen sopusointuun, täydellisyyteen ja synteettiseen yhteyteen ja jotka sikäli pätevät vain kokemukseen, joskin sen kokonaisuuteen nähden" (180).

Paitsi yhteenvedon *Puhtaan järjen kritiikin* sisällöstä, *Prolegomena* antaa selkeämmän kuvan erityisesti Kantin metafysiikkaan liittyvistä motiiveista ja ajatuksista. Kantin mukaan järjellä on luontainen tarve metafysiikkaan ja tämä sen tarve tulee myös tyydyttää. Traditionaalinen metafysiikka on kuitenkin ollut dogmaattista ja järjen rajat ylittävää. Se on katsonut voivansa järjen avulla esiintyä "konstitutiivisesti", ts. sanoa miten asiat tosiasiaassa ovat, kun järki useimmissa kysymyksissä voi menetellä ainoastaan "regulatiivisesti", ts. tiedostaa ihmisielen pyrkimystä tietää asioiden kokonaisuuksia, "ykeyksiä", konstruoida kokemuksen rajat ylittäviä "ideoita". Kant pitää tätä metafysiikan tarvetta sinänsä oikeutettuna, ja myös filosofian tulisi vastata siihen "puhtaan järjen kritiikillä".

Kritiikki ja sen jälkeinen metafysiikka suhtautuu traditionaaliseen metafysiikkaan "kuten *kemia* suhtautuu *alkemiaan* tai *astronomia* ennustuksia laativaan *astrologiaan*" (206). Kant väittää, että hän ei löydä sen enempää koulumetafysiikasta kuin myöskään omista varhaisemmista kir-

joituksistakaan “mitään, joka veisi tiedettä (metafysiikkaa - JK) eteenpäin” (209). Hän korostaa sitä, että metafysiikan on jatkossa oltava tiedettä, joka on väitteissään ehdottoman varmaa eikä tukeudu sen enempää todennäköisyyksiin kuin arkiymmärrykseenkään. Metafysiikka tulee siis alistaa puhtaan järjen kritiikille ja esimerkiksi traditionaaliset opit substanssista tai riittävästä syystä on kyseenalaistettava. Niiden tilalle olisi rakennettava selkeä näkemys järjen ideoiden ja ideaalien oikeanlaisesta regulatiivisesta tulkinnasta sekä niiden käytön periaatteista. Itse Kant katsoo tehneensä tässä perustyön, mutta myöntää toisaalta, että työtä on vielä paljon jäljellä. Optimistisesti hän esittää teoksensa lopussa, että jos saksalaiset oppineet yhdistäisivät voimansa, voitaisiin metafysiikka “kertaheitolla tehdä täydelliseksi ja saattaa siihen *pysyvään* tilaan, jossa sitä ei enää voida viedä hiukkaakaan eteenpäin eikä laajentaa tai edes muuttaa myöhemmillä löydöillä” (230). Jos näin tehtäisiin, sillä olisi suuri merkitys niin ihmisten elämälle yleensä kuin myös erityisesti teologialle, joka Kantin mukaan on älyllisesti laiskaan koulumetafysiikkaan perustuvan haaveilun jonkinlainen viimeinen linnake

Vesa Oittinen on tehnyt arvokasta työtä suomentaessaan ja toimittaessaan Kantin teoksen. Hän on varustanut sen esipuheella, jossa kiinnostavasti selvitetään *Puhtaan järjen kritiikin* syntyvaiheita sekä teoksen saamaa vastaanottoa, joka näyttää suistaneen tunnetusti vakaan Kantin joksikin aikaa raiteiltaan. Niin ikään Oittinen on laatinut arvokkaan selitysosaston, jossa hän selvittää teoksen rakennetta sekä Kantin tietoisesti viljelemään omaperäistä terminologiaa sekä käsitteitä. Joisakin kirjan vaikeissa kohdissa selityksiä olisi voinut olla enemmänkin. Kiinnostavaa olisi ollut myös lukea lisää *Prolegomenan* muotoilujen suhteesta *Puhtaan järjen kritiikin* kahteen painokseen. Samaten kiinnostava olisi ollut lukea jotakin *Prolegomenan* — ja miksei myös “itse teoksenkin” — myöhemmästä reseptiosta ja tulkintojen päälinoista.

Esipuheen alkuosassa Oittinen sijoittaa Kantin kriittisen idealismin yhtäältä Leibnizin ja Wolffin rationalismin, toisaalta Humen empirismin välimaastoon, kuten tapana on. Oittinen kirjoittaa sinänsä informatiivisesti, mutta

hyvin yleisellä tasolla ja paikoitellen myös epämääräisesti. Otan yhden esimerkin nähdäkseni epämääräisestä ilmauksesta:

“Huolimatta siitä, että Leibniz-Wolffin koulukunnan ‘vanhojen’ rationalistien ja Kantin näkemykset olivat monissa asioissa lähellä toisiaan, yksi keskeinen vedenjakaja oli kuitenkin kysymys siitä, missä määrin ja millä alueella synteettinen tieto a priori olisi mahdollista. Kantin kriittisen filosofian mukaan apriorisen synteettisen tiedon lähteenä voi olla vain aistimellisuus. Sen sijaan wolffilaiset puolustivat vanhempaa rationalistista kantaa [...]” (11-12).

Jotenkin näinhän Kantin näkemystä on tapana selostaa. Mutta onko itse asiassa niin, että Kantin mukaan “apriorisen synteettisen tiedon lähteenä voi olla vain aistimellisuus”. Miten “aistimellisuus” (saks. *Sinnlichkeit*, itse kääntäisin “aistillisuus”) ylipäätään voi olla apriorisen lähde, voidaan ihmetellä? Väittääkö Kant todella, että kokemusta edeltävä tieto voisi olla peräisin “aistimellisyydestä”? Tuskin. Sen sijaan hän väittää, että kaikkeen kokemukselliseen tietoon, joka aina sisältää myös “aistimellisen” komponentin, sisältyy aina myös “synteettinen apriorinen” komponentti, ts. aktuaalista kokemusta edeltävä mutta siihen olennaisesti vaikuttava mielen syntetisoiva rakenne. Filosofiansa tehtävän hän pitää tämän rakenteen selvittämistä. Nimenomaan tätä rakennetta koskeva tieto, siis *Puhtaan järjen kritiikin* ja *Prolegomenan* muotoilema ja perusteleva tieto on apriorista ja synteettistä, siis kokemusta edeltävää ja kuitenkin informatiivista.

Onko kohdallista sanoa, että tämän tiedon lähteenä “voi olla vain aistimellisuus”. Siinä mielessä näin voidaan ehkä sanoa, että mielen aprioriset ja synteettiset rakenteet tulevat Kantin mukaan näkyviin ainoastaan aktuaalisissa kokemuksissa, joihin aina liittyy myös “aistimellisyyttä”. Mutta entä filosofia ja filosofinen tieto? Mitä on se tieto, joka Kant transsendentaalisesti eli mahdollisuuden ehtoja esiin kaivamalla tuottaa tietoa muodostavan mielen universaaliseista ja välttämättömästä rakenteesta? On nähdäkseni väärin sanoa, että tämä tiedon lähde olisi “aistimellisuus”. Kantin teoksen nimi on *Puhtaan järjen kritiikki*. Se voidaan lukea monella tavalla, mutta yksi tärkeä merkitys on joka tapauk-

ssa se, että järki, puhdas järki esittää tässä kritiikkiä. Ylipäätään nimenomaan järki päätelemineen tuottaa Kantin mukaan filosofista tietoa. Toisin kuin Leibniz ja Wolff ajattelivat, järki ei voi tuottaa tietoa suoraan maailmasta, mutta kylläkin siitä, miten muodostamme “havainnoinnin” ja “ymmärryksen” avulla kokemuksellista tietoa maailmasta. Tämän järjen tiedon, siis filosofisen tiedon, lähde ei ole aistimellisuus Kantin mukaan. Itse asiassa juuri tämä on Kantin ratkaisu ns. Humen ongelmaan, jota Oittinen ansiokkaasti selvittää.

Oittisen käännös on erittäin luettavaa tekstiä, hyvää ja sujuvaa suomea. Tämä on melkoinen saavutus, kun lähtökohtana ovat Kantin ylipitkät ja rokokoon kiemuraiset virkkeet. Joitakin pikkuvirheitä tekstiin on jäänyt (sana “olio” puuttuu sivulta 78 tai tapaluokka on väärä sivulla 97 jne.), mutta kaikkiaan käännös on hyvää työtä. Yksittäisten termien käytöstä on mahdollista ja varmasti jatkossa myös syytä keskustella. Olemassa olevat J. E. Salomaan Kant-suomennokset ovat monilta osin vanhentuneita ja terminologiaa täytyy luoda uudelleen. Oittinen toimii tässä varsin tietoisesti ja rohkeasti, monia ratkaisujaan Selityksissä myös perustellen.

Eniten itseäni ja seminaarilaisiani on askarruttanut Oittisen “havainnointi” *Anschauungin* suomennoksena. On totta, että sana “intuitio” on rasitettu monilla muilla merkityksillä, mutta sitenkin käyttäisin sitä mieluummin kuin “havainnointia”, joka luo mielikuvan jostakin selvästi aktiivisemmasta, “spontaanimmasta” toiminnosta kuin mistä *Anschauungissa* on kyse. Vaikka tämä käännösratkaisu tuottaa hyvin sujuvan ja mielenkiintoisen lukukokemuksen, en hevillä usko, että se tulee vakiintumaan käyttöön.

